

LEOŠ ŠATAVA

LUŽIČTÍ SRBOVÉ

NA PŘELOMU 20./21. století

Etnicita - jazyk - historie - kultura

LEOŠ ŠATAVA

LUŽIČTÍ SRBOVÉ

NA PŘELOMU 20./21. století

Serbja:

bėchu,

SU

a

budu

LEOŠ ŠATAVA

LUŽIČTÍ SRBOVÉ

NA PŘELOMU 20./21. století

---

etnicita - jazyk - historie - kultura

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Publikace vyšla s finanční podporou
Filozofické fakulty UCM v Trnavě
v rámci projektu APVV č. 15-0360.

Fotografie na:

Obálce – *Snímek z demonstrace za zachování lužickosrbské školské sítě zachycující dívku s nápisem na triku „Lužičtí Srbové byli, jsou a budou!“* (Chróscicy/Crostwitz 2001).

Přední záložce přebalu – *Ozdobný nápis z roku 1954 nad vchodem do bývalé pošty v Budyšíně v duchu dobové vize „Lužice bude dvojjazyčná“.*

Zadní straně obálky – *Procesí velikonočních jezdců v obci Wotrow/Ostro* (1993).

Odborní recenzenti:

PhDr. Mgr. Zuzana Bláhová-Sklenářová, Ph.D.

Prof. PhDr. Petr Kaleta, Ph.D.

Copyright © Leoš Šatava, 2020

Photos © Leoš Šatava, 2020

Cover art © Žaneta Kortusová, 2020

Czech edition © Nakladatelství Epocha, Praha 2020

ISBN 978-80-7557-964-5 (print)

ISBN 978-80-7557-935-5 (ePub)

ISBN 978-80-7557-936-2 (mobi)

ISBN 978-80-7557-937-9 (pdf)

„DOSTALA PAK JMÉNO LUŽICE OD KŘOVINATÝCH PASTVIN, KTERÝM SE V SLOVANSKÉM JAZYCE ŘÍKÁ *LUZI* (LUHY). DOTÝKÁ SE ČECH NA JEJICH HRANICI SEVERNÍ A SEVEROVÝCHODNÍ. JEJÍ OBYVATELÉ JSOU LID, SMÍŠENÝ ZE SLOVANŮ A NĚMCŮ. KTEŘÍ CHTĚJÍ BÝT VZDĚLANĚJŠÍMI, MLUVÍ JAZYKEM NĚMECKÝM, KTEŘÍ VESNIČTĚJŠÍMI, JAZYKEM SLOVANSKÝM. OBECNĚ SE NAZÝVAJÍ LATINSKY *VINDI*, NĚMECKY *WENDEN*, ČESKY *SRBI*, A KRAJINA SAMA *SRBY* NEBO *SRBSKO*. ŘEKY *SPRÉVA* A *NISA* ZAVLAŽUJÍ ZEMI. (DĚLÍ SE) JEDNAK NA HORNÍ, JEDNAK DOLNÍ. V HORNÍ LUŽICI JE HLAVNÍ MĚSTO *BUDYŠÍN*, V DOLNÍ LUKOV NEBO *ŽĎÁR* ČI *ŽÁROV*. TATO MÁ VE ZNAKU *VOLA*, ONA ZEŽ S *CIMBUŘÍM*.“

PAVEL STRÁNSKÝ ZE ZÁP: *RESPUBLICA BOJEMA* (1634)¹

---

¹⁾ STRÁNSKÝ, Pavel (1946): *O státě českém. Republica Bojema*. Praha: Sfinx, Bohumil Janda: s. 183 (překlad Bohumil Ryba).

ZEMĚ KORUNY ČESKÉ

(stav k roku 1435)

hranice Svaté říše římské

0 10 20km

Sprjewja/Spree

Dolní Lužice

Gubin/
Guben

Lubin/
Lübben

Lubnjow/
Lübbenau

Kalawa/
Calau

Chóšebuz/
Cottbus

Hochoza/
Drachhausen

Baršć/
Forst

POLSKO

část historické
Lužice v Polsku

NĚMECKO

Zlý Komorow/
Senftenberg

Grodk/
Spremberg

Slepo/
Schleife

Wojerecy/
Hoyerswerda

Běla Woda/
Weisswasser

Kamjenc/
Kamenz

Kulow/
Wittichenau

Niska/
Niesky

Horní Lužice

Dresden

Chrósćicy/
Crostwitz

Budyšin/
Bautzen

Zhorjelc/
Görlitz/
Zgorzelec

Šluknov

Rumburk

Žitawa/
Zittau

Děčín

Varnsdorf

MAPA SOUČASNÉHO SÍDELNÍHO
TERITORIA LUŽICKÝCH SRBŮ

 oblast současného rozšíření
lužické srbštiny

 „katolická oblast“ – jádro
srbské Lužice

 státní hranice

ČESKÁ REPUBLIKA

Obsah

ÚVODEM	11
Vstupní informace	12
ZÁKLADNÍ ÚDAJE	19
1994 Lužičtí Srbové	20
1998 Quo vadis, Lužice?	36
1998 Za Lužickými horami	45
2000 Lužice v minulé dekádě	53
2007 Lužice a Lužičtí Srbové dnes.....	56
2016 Lužičtí Srbové	65
TEXTY S ETNOLOGICKOU	
A HISTORICKOU TEMATIKOU	71
2016 Roviny novodobé lužickosrbské etnické identity.....	72
2013 Region Lužice jako předmět politických vizí, snah a projektů ve 20./21. století.....	104
2001 V Chrósčících psali lužickosrbské dějiny.....	114
1986 Lužičtí Srbové v severních Čechách od roku 1945 do současnosti	120
SOCIOLINGVISTICKÁ ZJIŠTĚNÍ A STUDIE	135
2006 Lužická srbština v současnosti; situace a užití jazyka..	136
2013 Současné aktivity a snahy na poli revitalizace lužické srbštiny	145
1998 Domény užití lužické srbštiny u žáků A–tříd Lužickosrbského gymnázia v Budyšíně	154
2006 Etnická identita, jazykové postoje a recepce kultury u žáků lužickosrbských škol.....	167

2005	Etnická identita a zájem o zachování lužickosrbského jazyka a kultury u žáků druhého stupně lužickosrbských základních škol	181
2008	Etnická identita a zájem o zachování lužickosrbského jazyka a kultury u žáků Lužickosrbského gymnázia v Budyšině	195
2019	„Noví mluvčí“ v kontextu menšinových jazyků v Evropě a revitalizačních snah.....	213
LITERÁRNĚVĚDNÉ STUDIE A RECENZE.....		243
1999	Lužičtí Srbové a jejich literatura.....	244
1983	Dotyky identity.....	256
1985	Sny nejen ke kochání	265
1989	Porno není vždy pornografie	272
2019	Memoárové mapování novodobých dějů Lužice	278
ENVOI		285
2012	Lužice jako homeopatikum.....	286
2019	„Horca“ etniskosć požadana	290
SLOVO ZÁVĚREM		293
	Mé „stýkání a potýkání se“ s Lužicí	295
BIBLIOGRAFIE.....		299
	Soupis základní literatury s lužickou a lužickosrbskou tematikou v češtině	300
	Seznam odborných studií, populárněvědných textů, recenzí a překladů autora s lužickosrbskou tematikou	306
CONTENTS		325
SUMMARY		329
	Sorbs at the turn of the 20th/21st centuries. Ethnicity – language – history – culture.....	330

ÚVODEM

Vstupní informace

Lužice a slovanská složka jejího obyvatelstva, Lužičtí Srbové, zaujímají v rámci českého společenského a kulturního povědomí osobité místo. Z (mnohdy nostalgizujícího) historického pohledu se jedná o „ztracenou zemi Koruny české“;² na etnojazykové či kulturní rovině mohou Lužičtí Srbové zase asociovat představu „menšího nebo slabšího sourozence“, vyvolávající primordiální vazby, sentimentální pocity či ochranitelské tendence a povinnost pomáhat.³ Je ovšem zřejmé, že v uvedeném kontextu by byl na místě spíše minulý čas: zájem české veřejnosti o Lužici, zhruba mezi lety 1850 a 1950 výrazný a leckdy i gradující, je v současnosti výrazně limitován. Lužičtí Srbové z povědomí velké většiny Čechů prakticky vymizeli; znalosti o jejich současné situaci jsou značně zkratkovité, anebo téměř nulové. Aktivní spolupráce s nimi je omezena především na okruh entuziastických členů a sympatizantů Společnosti přátel Lužice; teprve v novější době ožívají i některé vazby severočeského příhraničí s lužickosrbským prostředím.

I když materiálů s tematikou Lužice a Lužických Srbů v češtině není málo, zůstávají většinou buď na úzce informativní rovině, anebo jsou monotematicky zaměřeny. Cílem předloženého sborníku textů je naopak ukázat lužickosrbskou problematiku z různých úhlů pohledu, tedy z širší a komplexnější, svého druhu holistické

---

²⁾ KOSATÍK, Pavel (2010): *České snění*. Praha: Torst; kapitola Sen o Lužici: 127–134.

³⁾ BÍGL, Richard (2000): Trojí původ českého zájmu o Lužici. In: *Lužice. 10 let ve sjednoceném Německu* (samostatná příloha Česko-lužického věstníku; ČERMÁK, Radek, ed.). Praha: Spolek česko-lužický: 40–42.

perspektivy. Jde o to, představit Lužici a slovanský díl její populace v kontextu různorodých, nicméně navzájem tematicky provázaných rovin. Primárně se přitom jedná o prezentaci faktických údajů o Lužických Srbech a jejich (současné) situaci, resp. analýzu a interpretaci těchto dat. S jistou výjimkou v případě fenoménů etnicity a identity je tak rovina případné aplikace soudobých „mainstreamových“ společenskovědných paradigmat, vztahujících se k uvedenému tématu (hybridita, „my a oni“, stereotypizace apod.), pojímána jako druhotná.

Ve sborníku jsou přetištěny studie a stati autora, publikované v časovém období tří a půl desetiletí (z let 1983–2019), více než z poloviny však vzniklé po roce 2005. Všechny texty byly přehlednuty, případně doplněny (eventuálně aktualizovány), anebo naopak kráceny; došlo také ke sjednocení poznámkového aparátu. Jednotlivé práce jednak věcně informují o Lužici a slovanské složce jejího obyvatelstva, především se pak při využití různorodých prizmat zabývají problematikou etnicity a identity Lužických Srbů a (zvláště sociolingvisticky nahlíženým) stavem lužické srbštiny – v historickém kontextu, i pokud jde o aktuální situaci. Určitou výjimku tvoří obecněji zaměřená kapitola k tematice „nových mluvčích“, jež se však současné problematiky i budoucnosti lužické srbštiny podstatně dotýká. Etnojazyková problematika stojí i v pozadí kapitol zaměřených na literaturu.

Výbor se ubírá jinou cestou než standardní monografie.⁴ Není koncipován ani jako soubor přísně vědeckých statí – nalezneme

---

⁴⁾ Jako příklad zdařilých monografií s lužickosrbskou tematikou lze uvést práce: STONE, Gerald (1972): *The Smallest Slavonic Nation: The Sorbs of Lusatia*. London: Athlone Press; BARKER, Peter (2000): *Slavs in Germany. The Sorbian Minority and the German State Since 1945*. Lampeter: Edwin Mellen Press; GLASER, Konstanze (2007): *Minority Languages and Cultural Diversity in Europe. Gaelic and Sorbian Perspectives*. Clevedon–Buffalo–Toronto: Multilingual Matters; STONE, Gerald (2016): *Slav outposts in Central European history: the Wends, Sorbs and Kashubs*. London: Bloomsbury Academic. Na uvedených pracích je současně možno dokumentovat i dobové proměny společenskovědních paradigmat.

v něm tedy jak ryze odborné studie, tak i věcné, popisné a informativní texty či popularizační články nebo literární recenze. Nezařazeny zůstaly kupř. některé vysoce podrobné a specializované sociolingvistické studie.⁵ Až na výjimky také nebyly využity autorovy texty k lužickosrbské problematice publikované v jiných jazycích.

Text je rozdělen do čtyř hlavních tematických bloků: 1) základní informace k problematice Lužických Srbů; 2) texty a studie s etnologickou a historickou tematikou; 3) sociolingvistická zjištění; 4) literárněvědné studie a recenze. Sdělení jednotlivých bloků se ovšem zčásti prolínají, resp. do jisté míry i opakují.

1) Oddíl věnovaný **základním údajům** obsahuje šest textů, časově zarámovaných lety 1994–2016. Jeho obsahem jsou především informace a data o historii i současnosti Lužice, resp. slovanské složky jejích obyvatel – akcent je kladen na etnickou, jazykovou a kulturní rovinu. Na pozadí uvedených textů z různých časových období vystane mezi řádky (především v kontextu číselných údajů o počtu uživatelů lužické srbštiny)⁶ i průběžný postup etnojazykového asimilačního procesu v Lužici v uvedeném období. Právě touto svého druhu „časosběrností“ tak lze odůvodnit i opakování některých prezentovaných informací.

2) Texty s **etnologickou/historickou tematikou** se zaměřují mj. na detailnější postižení rovin etnické identity Lužických Srbů či na region Lužice jako předmět politických snah v minulosti i současnosti. Připomenuto je ve své době přelomové téma „Chrósčického povstání“ z roku 2001, jímž po řadě desetiletí Lužičtí Srbové opět vystoupili jako politický činitel. Pro čtenáře mohou být přínosné

⁵⁾ Např. ŠATAVA, Leoš (2010): Etnická identita a jazykové postoje žáků Lužickosrbského gymnázia v Budyšíně (Bautzen): vývojové tendence. *Studia Ethnologica Pragensia*, (2): 33–53.

⁶⁾ K problematice (relativity) etnických/jazykových censů či odhadů viz ŠATAVA, Leoš (2011): Kolik je Čechů, Velšanů, Kalmyků? K problematice početních údajů o etnicitě. *Studia Ethnologica Pragensia*, (1): 27–35. V doplněné verzi přetištěno in: ŠATAVA, Leoš (2013): *Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: čítanka textů*. Brno: Tribun EU: 45–53.

i informace o lužickosrbské komunitě, usazené po roce 1945 v severních Čechách.

3) Sociolingvistická zjištění a studie se (z různých úhlů pohledu) zabývají jazykovou problematikou, zejména v souvislosti s aktuálním stavem lužické srbštiny a snahami o její revitalizaci. Hlavním těžištěm oddílu jsou detailní výzkumy, týkající se domén užití jazyka a vztahu k němu mezi žáky lužickosrbských základních škol a Lužickosrbského gymnázia v Budyšíně v období kolem roku 2000. Kapitola přibližující fenomén „nových mluvčích“ minoritních jazyků pak demonstruje vývojovou tendenci, která již nabývá stále většího významu také v Lužici.

4) Blok věnovaný lužickosrbské literatuře je zaměřen na stručné představení její historie a vývojových tendencí. Jeho těžištěm jsou čtyři recenze představující trendy a konkrétní výrazná díla lužickosrbského písemnictví minulých dekád. Ta byla vybrána nejen v souvislosti s uměleckými kvalitami představovaných textů, ale i v kontextu jejich výpovědní hodnoty a symbolické role jak na čistě literární, tak i širší společenské rovině.

Jako dodatek byla v oddíle **Envoi** zařazena esejistická promluva, nahlízející na „lužické“ téma jinou nežli výlučně vědeckou optikou. Vedle toho je zde obsažen i kratší text v hornolužické srbštině (včetně základního českého slovníčku) – se záměrem zprostředkovat čtenáři vizuální podobu tohoto jazyka.

Zmíněné tematické celky doplňuje oddíl **Bibliografie**, prezentující nejdůležitější novodobé tituly s lužickosrbskou tematikou publikované v češtině. Připojen je i soupis odborných a populárněvědných textů autora.

Posloupnost textů (s částečnou výjimkou 2. oddílu, věnovaného základním informacím) není uspořádána chronologicky; návaznost je v řadě případů spíše tematická.

* * *

V kontextu redakce sborníku (resp. hledání „jednotících prvků“ původně samostatných textů, sdružených nyní do předkládaného

souboru) vyvstaly i některé terminologické či další problémy či dilemata. V celé práci je nově důsledně používáno etnonymum (resp. exonymum) „Lužičtí Srbové“ (zejména ve starších textech zčásti při opakování pojmu krácené na „Srbové“), totéž se – až na několik výjimek – týká adjektiva „lužickosrbský“ (namísto „srbský“).

Určité problémy vyvstaly v souvislosti s (již výše zmíněnými) údaji o počtu uživatelů obou variant lužické srbštiny. Ten totiž i v posledních 30–40 letech setrvale klesal, a tak kupř. údaje z 80. či 90. let 20. století (kdy byl ještě relativně značný i v evangelické části Horní Lužice a také v Dolní Lužici)⁷ již ani zdaleka neodpovídají dnešní situaci a mohou tak být matoucí. Přesto byly uvedené početní údaje po úvaze většinou ponechány v původní podobě (s eventuální korekcí ve formě aktualizací poznámky), neboť zřetelně dokumentují výše zmíněný markantní pokles počtu uživatelů lužické srbštiny v uplynulých dekádách. I tak však v uvedeném kontextu na některých místech mohla přetrvat určitá nejednotnost.

Převzaté texty byly zčásti upraveny, zejména v souvislosti s vyloučením nežádoucího opakování. Na vynechané kratší či obsáhlejší pasáže upozorňují značky [...], resp. [... ...], případně i doplňující informace v poznámce.

Pokud jde o aktualizaci původního textu, byla realizována větší formou komentáře [Poznámka 2020] či [Aktualizace 2020] pod čarou, spíše výjimečně pak i vloženou vsuvkou [Aktualizace 2020] v textu.

V rámci celkového autorského přístupu k hlavní linii tématu – tj. etnojazykové situaci Lužických Srbů – dominuje vědomá snaha o střízlivý přístup bez přepjaté emocionality či angažovanosti, vlastních některým (zejména starším, ale i soudobým) českým textům

---

⁷⁾ ELA, Ludwig (1998): Serbska rěč w ewangelskej Hornjej Łužicy – na přikładze Budyskeho wokrjesa a gmejny Kubšicy. In: FASKA, Helmut (ed.): *Serbšćina*. Opole: Uniwersytet Opolski: 101–110; NORBERGOWA, Madlena (1998): Serbska rěč w Dolnej Łužicy – na přikładze jsy Hochoze. In: FASKA, Helmut (ed.): *Serbšćina*. Opole: Uniwersytet Opolski: 110–124.

na uvedená témata. Na druhé straně by se však autor jen obtížně tajil svými sympatiemi ke snahám o přetrvání Lužických Srbů jako svébytného etnika či o revitalizaci jejich jazyka. V některých oddílech práce se tak může projevat i úsilí o vybalancování uvedených rovin, tj. na jedné straně hodnotově neutrální, „pozitivisticky“ nezaujaté věcnosti, na druhé pak vědomého či podprahového aktivismu; stejně tak se na některých místech (nejvýrazněji v textu „Lužice jako homeopatikum“) mohou objevovat i (přiznané) emocionální elementy.

ZÁKLADNÍ ÚDAJE

Lužičtí Srbové

(dříve také Lužičané nebo podle

němčiny Vendové/Wendové)

(1994)*

[... ..]⁸

Lužičtí Srbové (hornolužickosrbsky *Serbja*, dolnolužickosrbsky *Serby*; německy *Sorben*, zčásti – zejména v Dolní Lužici – také *Wenden*) představují poslední zbytek Polabských Slovanů, obývajících v období po příchodu slovanského etnika do střední Evropy velkou část území bývalé NDR a severní díl bývalé NSR a od 10. století postupně germanizovaných.⁹ Zatímco jiná dlouho přetrvávající slovanská populace hovořící **drevanštinou (polabštinou)**, sídlící na severu dnešního Německa u řeky Jeetzel v oblasti Wendland, byla definitivně asimilována v první polovině 18. století, udrželo se slovanské etnikum v Lužici až do dnešní doby.

I území povodí horního toku Sprévy a Lužické Nisy, zvané souhrnně Lužice (hornolužickosrbsky *Łužica*, dolnolužickosrbsky *Łužyca*; německy *Lausitz*), o rozloze 12 780 km² (z toho Horní Lužice 5 940 km², Dolní Lužice 6 840 km²),¹⁰ bylo v 7.–8. století osídleno

⁸⁾ [Poznámka 2020] Vypuštěna byla tabulka retrospektivních údajů o počtu Lužických Srbů.

⁹⁾ [Poznámka 2020] HRABOVÁ, Libuše (2006): *Stopy zapomenutého lidu. Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii*. České Budějovice: Veduta.

¹⁰⁾ [Poznámka 2020] Heslo „Lausitz“ (1890): In: *MEYERS KONVERSATIONSDICTIONAR*, 10. díl. Leipzig–Wien: Verlag des Bibliographischen Instituts: 567. Uvedená čísla je třeba chápat jako orientační – údaje o rozloze historických Lužic (mírně) kolísají podle situace a změn hranic v různých obdobích; TRÁVNÍČEK, Dušan (1972): Přehled územního vývoje Horní a Dolní Lužice do konce 19. století. *Scripta Facultatis scientiarum naturalium UJEP Brunensis*, Geographia 1, opus 2. Brno: Univerzita J. E. Purkyně: 29–37.

^{*)} Originál: heslo in: ŠATAVA, Leoš: *Národnostní menšiny v Evropě*. *Encyklopedická příručka*. Praha 1994: Ivo Železný, s. 198–203 (upraveno).